

Development, Validation, and Reliability of a Questionnaire Assessing Fate Beliefs and Destiny

Journal of Rehabilitation
Counseling

2025, Vol 1 (2): 137-153
jmr.uok.ac.ir

Bahman Bahmani^{1&*}

Zahra Qazvini²

Maedeh Naghiyaei³

Hoorie Zoghi⁴

Abstract

Background and Objective: The present study aimed to develop a Beliefs in Fate and Destiny Questionnaire and to evaluate its validity and reliability using an exploratory instrument-development and validation framework.

Methods: The research was conducted in three stages. In the first stage, the theoretical foundations and conceptual frameworks underlying beliefs in fate and destiny were reviewed. In the second stage, a preliminary version of the Beliefs in Fate and Destiny Questionnaire was drafted, and its content validity was assessed. In the third stage, the instrument's construct validity and reliability were evaluated. Using multistage cluster sampling, 240 participants (seminary students and Islamic Azad University students in Tehran) were selected. To assess convergent and divergent validity, the Death Anxiety Questionnaire and the Determinism and Free Will Questionnaire were administered, respectively, and the researcher-developed Beliefs in Fate and Destiny Questionnaire served as the primary instrument. Data were analyzed in SPSS-25 to calculate convergent and divergent validity indices, Cronbach's alpha for reliability, and to perform exploratory factor analysis.

Results: Exploratory factor analysis, using the scree plot revealed four factors within the Beliefs in Fate and Destiny Questionnaire. Divergent validity with the Determinism and Free Will Questionnaire was $r = -0.70$ among seminary students and $r = -0.57$ among Azad University students. Convergent validity with the Responsibility subscale of the Death Anxiety Questionnaire was $r = 0.33$ in seminary students, with no significant correlation observed in the Azad University sample. Cronbach's alpha for the total scale was 0.92. Finally, score interpretation guidelines were developed based on distributions of responses.

Conclusions: This study developed a 49-item questionnaire with four subscales for assessing beliefs in fate and destiny. Given its demonstrated psychometric properties, the final instrument can be suitable for use in research contexts to measure belief in fate and destiny research.

Keywords: Fate and destiny, Beliefs in fate and destiny questionnaire, Validity, Reliability

Received: 2025.04.20

Revised: 2025.06.22

Accepted: 2025.06.30

Citation: Bahmani, B., Qazvini, Z., Naghiyaei, M., Zoghi, H. (2025). Development, Validation, and Reliability of a Questionnaire Assessing Fate Beliefs and Destiny. *Journal of Rehabilitation Counseling*, 1 (2), 137-153.

¹. **Corresponding Author:** PhD in Counseling, Counseling Department, Associate Professor, University of and Social welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran. ba.bahmani@uswr.ac.ir

². Master of Family Counseling, Counseling Department, University of and Social welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran.

³. PhD in Rehabilitation Counseling, University of and Social welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran.

⁴. MSc in Clinical Psychology, Roudehen Azad University, Tehran, Iran.

ساخت، رواسازی و اعتباریابی پرسش‌نامه باورهای تقدیر

و سرنوشت

نشریه مشاوره توانبخشی

سال اول / شماره ۲ / تابستان ۱۴۰۴

شماره صفحات: ۱۵۳-۱۳۷

Jmr.uok.ac.ir

بهمن بهمنی^{۱*}

زهرا قزوینی^۲

مائده نقیایی^۳

حوریه ذوقی^۴

چکیده

زمینه و هدف: پژوهش حاضر، با هدف ساخت پرسش‌نامه باورهای تقدیر و سرنوشت و بررسی روایی و پایایی آن با استفاده از طرح مطالعات اکتشافی از نوع ابزارسازی و اعتبارسنجی، طراحی و اجرا شده است.

روش: فرایند اجرای این پژوهش دارای سه مرحله بوده است. در مرحله اول، بررسی مبانی نظری و چارچوب‌های مفهومی باور به تقدیر و سرنوشت انجام شد؛ در مرحله دوم تدوین پرسش‌نامه باور به تقدیر و سرنوشت و برآورد روایی محتوایی آن پیگیری شد و بالاخره در مرحله سوم بررسی گستره‌ی روایی و پایایی ابزار مورد بررسی قرار گرفت. به این منظور و با استفاده از روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای خوشه‌ای ۳۴۰ نفر نمونه از بین طلاب حوزه‌ها و دانشجویان دانشگاه‌های آزاد مستقر در شهر تهران انتخاب شده و پرسش‌نامه‌های "اضطراب هستی" و "جبر و اراده آزاد" به‌عنوان ابزارهای برآورد روایی محتوایی و روایی واگرا و پرسش‌نامه محقق ساخته "باور به تقدیر و سرنوشت" را به‌عنوان ابزار اصلی پاسخ تکمیل کردند. داده‌ها با نرم‌افزار آماری SPSS-25 برای محاسبه شاخص‌های روایی واگرا و همگرا، پایایی (به روش آلفای کرونباخ) و نیز اجرای تحلیل عاملی اکتشافی پردازش شد.

یافته‌ها: نتیجه تحلیل عاملی با استفاده از روش تحلیل عاملی اکتشافی و بر اساس نمودار سنگریزه‌ای بیانگر وجود چهار مؤلفه در پرسش‌نامه باورهای تقدیر و سرنوشت بود. روایی واگرایی ابزار با پرسش‌نامه جبر و اراده آزاد در بین دانشجویان حوزه ۰/۷۰- و در بین دانشجویان دانشگاه آزاد ۰/۵۷- به‌دست آمد. همچنین روایی همگرایی ابزار با زیرمقیاس مسئولیت پرسش‌نامه اضطراب هستی در بین دانشجویان حوزه برابر با ۰/۳۳ حاصل گردید و در گروه دانشجویان دانشگاه آزاد همبستگی وجود نداشت. ضریب آلفای کرونباخ برای کل آزمون برابر با ۰/۹۲ به دست آمد. در نهایت با توجه به درصد فراوانی مصاحبه‌شوندگان، تفسیر نمرات پرسش‌نامه انجام گرفت.

نتیجه‌گیری: نتیجه‌ی این پژوهش در قالب پرسش‌نامه‌ای با ۴۹ گویه و ۴ خرده مقیاس برای ارزیابی باور به تقدیر و سرنوشت در دسترس است و با توجه به ویژگی‌های روان‌سنجی به‌دست آمده برای فرم نهایی پرسش‌نامه، می‌توان از آن برای اندازه‌گیری متغیر باورهای تقدیر و سرنوشت در موقعیت‌های پژوهشی استفاده کرد.

کلیدواژه‌ها: تقدیر و سرنوشت، پرسش‌نامه باور به تقدیر و سرنوشت، روایی، پایایی

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۰۹

اصلاح: ۱۴۰۴/۰۴/۰۱

دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۳۱

ارجاع: بهمنی، ب، قزوینی، ز، نقیایی، م، ذوقی، ح. (۱۴۰۴). ساخت، رواسازی و اعتباریابی پرسش‌نامه باورهای تقدیر و سرنوشت. فصلنامه مشاوره توانبخشی، ۱(۲): ۱۵۳-۱۳۷.

^۱. نویسنده مسئول: دکتری مشاوره، گروه مشاوره، دانشیار دانشگاه علوم توان‌بخشی و سلامت اجتماعی، تهران ایران. ba.bahmani@ustwr.ac.ir

^۲. کارشناس ارشد مشاوره خانواده، گروه مشاوره، دانشگاه علوم توان‌بخشی و سلامت اجتماعی، تهران، ایران.

^۳. دکتری مشاوره توان‌بخشی، دانشگاه علوم توان‌بخشی و سلامت اجتماعی، تهران، ایران.

^۴. کارشناس ارشد روانشناسی بالینی، دانشگاه آزاد واحد رودهن، تهران، ایران.

۱. مقدمه

یکی از پایه‌های تفکر و رفتار، عقاید و باورهایی است که افراد در فرآیند رشد خود و تحت تأثیر متغیرهای محیط خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی و دینی کسب می‌کنند و تعبیر افراد از نقش خود در رخ دادن امور را شکل می‌دهد. این باور و اعتقاد را با نام "باور به تقدیر و سرنوشت" می‌شناسیم. در فرهنگ لغت دهخدا "تقدیر" به معنای اندازه کردن و "سرنوشت" به معنای حکم ازل آمده است. این موضوع مورد توجه مکاتب گوناگون روان‌شناسی هم بوده که از آن میان، رویکرد وجودی به‌روشنی به آن پرداخته است. بر اساس دیدگاه وجودی^۱ مرگ، تنهایی، ناپایداری معنی و مسئولیت از ویژگی‌های ذاتی، قطعی و اجتناب‌ناپذیر هستی انسان در جهان آفرینش به شمار می‌آیند. رشد انسان همواره دو جنبه هم‌زمان دارد: آزادی^۲ و مسئولیت^۳. مسئولیت برابر با آزادی است و آزادی برای مسئولیت ضروری است (می^۴، ۱۹۷۲). بر اساس این دیدگاه اصالت وجود انسان را باید در "آزادی" و "انتخاب‌گری" او معنا کرد (دایان^۵ و دیوید^۶، ۲۰۰۱). انسان ماهیتاً جهان‌ساز است، او به خود و جهان معنا و حقیقت می‌بخشد و آزاد بودن انسان معنایی جز این ندارد (قردان قراملکی، ۱۳۸۷).

آزادی چنان با مسئولیت، تعهد و دلهره ناشی از آن آمیخته است که بیشتر مردم از مواجه‌شدن با آزادی خود یا استفاده از آن طفره می‌روند (داوطلب و همکاران، ۱۳۸۵). در عین حال انسان‌ها ممکن است برای طفره رفتن و شانه خالی کردن از مسئولیت‌پذیری برای انتخاب‌هایی که در گذشته کرده‌اند نیز راهبردهای مشابهی را به کار گیرند. یکی از رایج‌ترین مکانیسم‌ها برای دفاع از خویش در برابر تهدید گناه و سرزنش، سلب مسئولیت کردن از خود و به بیرون مرتبط کردن آن‌ها و تعبیری همیشگی از خود به عنوان قربانیان بی‌گناه سرنوشت است (می^۴، ۱۹۸۱). این تعبیر از تقدیر و سرنوشت در رویکرد وجودی به‌خوبی نشان می‌دهد چطور این اعتقاد در فرایند زندگی ایفای نقش می‌کند و رفتارهای سالم یا ناسالم (استراخن^۷ و سو^۸، ۱۹۹۸)، تفسیر از موقعیت و ارتباط آن با افسردگی (شهید^۹، ۲۰۲۰) و اضطراب (چرز^{۱۰}، ۲۰۲۰) که در پژوهش‌ها به آن اشاره شده است را تبیین می‌نماید.

در پیشینه‌ی پژوهش، اعتقاد به تقدیر و سرنوشت را برآیندی از مفاهیم زیر دانسته‌اند: الف) ادراک فرد از عدم کنترل درونی بر اتفاقات بیرونی زندگی (چاوز^{۱۱} و همکاران، ۱۹۹۷) ب) باور به سرنوشت، شانس، قسمت و از پیش تعیین کردن بیماری یا سلامتی (کوهن^{۱۲} و نیسبت^{۱۳}، ۱۹۹۸)؛ ج) ادراک ناتوانی (بی‌قدرتی)، ناامیدی و بی‌معنایی که منجر به انتظار نسبت به عواقب منفی در سلامتی می‌شود (شایرز^{۱۴} و بریجز^{۱۵}، ۱۹۹۵). اعتقاد به تقدیر و سرنوشت به‌ویژه در طبقه‌ی اقتصادی کم‌درآمد و جمعیت‌های اقلیت که اغلب در وضعیت نامناسب از نظر سطح بهداشت و سلامت قرار دارند، بیشتر دیده می‌شود (پاو^{۱۶} و جانسون^{۱۷}، ۱۹۹۵). پژوهش‌های اخیر نقش تقدیرگرایی را در رعایت یا عدم رعایت رفتارهای مرتبط به سلامتی نشان داده‌اند (پاو^{۱۸} و فاینی^{۱۹}، ۲۰۰۳). همچنین مشخص شده است که سرنوشت‌گرایی با تمایل کمتر به تغییر رفتار و نیز نتایج منفی در سلامتی به‌ویژه در افراد مبتلا به سرطان، دیابت، مقابله با خطر ابتلا به ایدز^{۲۰}، باورهای خودکشی ارتباط داشته است (ادی^{۲۱} و باندونا^{۲۲}، ۲۰۰۳؛ رابرتز^۱ و همکاران، ۱۹۹۸؛ وارگا^۲، ۲۰۰۱). کمپبل^۳ (۱۹۹۰) انکار و تقدیرگرایی را به عنوان

¹ Existential

² Freedom

³ Responsibility

⁴ May

⁵ Diane

⁶ David

⁷ Straughan

⁸ Seow

⁹ Shahid

¹⁰ Chairez

¹¹ Chavez

¹² Cohen

¹³ Nisbett

¹⁴ Scheier

¹⁵ Bridges

¹⁶ Powe

¹⁷ Johnson

¹⁸ Powe

¹⁹ Finnie

²⁰ Acquired immune deficiency syndrome

²¹ Egede

²² Bonadonna

اصلی‌ترین دفاع‌ها در برابر ترس از ابتلا به بیماری ایدز در کارگران جنسی کشور زیمبابوه مطرح کرده‌اند. عبدالکریم و همکاران (۱۹۹۵) نیز نتایج مشابهی را در کارگران جنسی آفریقای جنوبی بیان کرده‌اند. پاو و فاینی (۲۰۰۳) سرنوشت‌گرایی را در بیماران مبتلا به سرطان که در آن‌ها به معنی مرگ غیرقابل اجتناب است، گزارش کرده‌اند و همچنین اثر این باور در بیماران مبتلا به سرطان در پژوهش‌های مبتنی بر گروه‌های کانونی نشان داده شده است (دیگنان^۴ و همکاران، ۱۹۹۰؛ جینگز^۵، ۱۹۹۷؛ قوانین^۶ و مایو^۷، ۱۹۹۸؛ باربارو^۸، ۱۹۹۵؛ شانکار^۹ و همکاران، ۲۰۰۲). بررسی‌ها در خصوص تأثیر وجود «باور به تقدیر» در بیماران مبتلا به کرونا سه تأثیر را در آنان مشخص کرده است: (۱) بیش برآورد اثر بیماری (۲) تفسیر سوگیرانه اطلاعات به نفع باورها (۳) اجتناب از انجام رفتار پیشگیرانه (آکسون^{۱۰} و همکاران، ۲۰۲۲). بر اساس این دست از یافته‌ها، برخی نتیجه گرفته‌اند که کاهش یا از بین بردن تقدیرگرایی در افراد نه تنها خوش‌بینی به تغییر رفتار را افزایش می‌دهد، بلکه این ظرفیت را نیز دارد که مشکلات سلامتی را کاهش دهد (شن^{۱۱} و همکاران، ۲۰۰۹). با توجه به این اثرات، باور به تقدیر و سرنوشت بر سلامت و رفتارهای وابسته به آن، فهم تقدیرگرایی به عنوان سازه‌ای روان‌شناختی و مؤثر بر شناخت و رفتار و مقیاس‌های مؤثر نهفته در آن حائز اهمیت به نظر می‌رسد و مفهوم‌سازی صحیح و در دست داشتن ابزار اندازه‌گیری معتبر برای پژوهش‌ها و بررسی‌های این حیطه مورد نیاز است. همچنین از بعد روش تحقیق نیز، تقدیرگرایی تعریف واحد و قابل استنادی برای پژوهشگران این حیطه نداشته است که نیاز به مفهوم‌پردازی و عینی‌سازی این پدیده‌ی ذهنی را مشخص می‌کند (پاو و فاینی، ۲۰۰۳). پاو و جوهانسون (۱۹۹۵) مقیاس تقدیرگرایی سرطان را در جامعه‌ی آفریقایی-آمریکایی بر اساس چهار مقیاس مفهوم‌پردازی کرده‌اند: (۱) ترس، (۲) از پیش تعیین‌شدگی^{۱۲}، (۳) بدبینی و (۴) مرگ اجتناب‌ناپذیر، که یکی از ساختاریافته‌ترین پرسش‌نامه‌ها برای بیماران مبتلا به سرطان به حساب می‌آید.

در سال‌های اخیر، چند پرسش‌نامه ایرانی به موضوعات مرتبط با «سرنوشت، اختیار و مسئولیت» پرداخته‌اند. به عنوان نمونه، نیک‌صفت و همکاران (۱۳۹۳) پرسش‌نامه‌ای ۳۷ سؤالی برای «قدرت اراده» تهیه کردند که در بافت فرهنگی ایرانی-اسلامی تهیه شد. این پرسش‌نامه دارای ۶ عامل (از جمله انگیزشی، عبادی، شناختی، فراشناختی، هیجانی و رفتاری) است و پایایی کلی آن در نمونه ۴۰۰ دانشجوی (تهران) برابر $\alpha = 0.933$ گزارش شده است (نیک‌صفت و همکاران، ۱۳۹۴). در پژوهشی دیگر، احمدی‌آخوومه و همکاران (۱۳۹۲) پرسش‌نامه «مسئولیت‌پذیری چندبعدی اسلامی» را تدوین کردند؛ این مقیاس ۲۰ سؤالی شامل چهار خرده مقیاس «مسئولیت در برابر خداوند (۷ سؤال)، جامعه (۶ سؤال)، طبیعت (۴ سؤال) و خود (مراقبه) (۳ سؤال)» است. در تحلیل عاملی این پرسش‌نامه چهار بُعد مذکور تأیید شد و ضریب آلفای کرونباخ آن حدود ۰.۸۶ برآورد گردید. همچنین فتحی و همکاران (۱۳۹۹) مقیاس تقدیرگرایی را طراحی کردند. این پرسش‌نامه محقق‌ساز ۲۴ سؤالی برای «میزان تقدیرگرایی» (باور به سرنوشت مقدر) مورد استفاده قرار گرفت. پایایی این مقیاس در پیش‌آزمون با $\alpha \approx 0.80$ به دست آمد. این ابزار با جامعه‌ای مرکب از افراد معلول و غیرمعلول در شهر یزد (۴۰۰ نفر) به کار رفت. این پرسش‌نامه‌ها بخش‌هایی از حیطه «باور به سرنوشت یا تقدیر» را پوشش می‌دهند (مثلاً اراده یا مسئولیت). اما پرسش‌نامه طراحی شده این پژوهش با ترکیب ۴ خرده مقیاس «اراده آزاد، جبر، صفات خدا (فلسفه شر و الم) و مسئولیت‌پذیری/علیت»، رویکردی جامع‌تر ارائه می‌کند. از این رو، مقایسه با ابزارهای فوق نشان می‌دهد که پرسش‌نامه حاضر با افزوده کردن بُعد «صفات خدا و فلسفه شر» و یکپارچه‌سازی مفاهیم اراده، تقدیر و مسئولیت، جنبه‌های جدیدی را می‌سنجد که در پرسش‌نامه‌های پیشین ایرانی دیده نشده است.

با توجه به اینکه تقدیرگرایی به عنوان باوری فرهنگی در کشور ما رواج دارد و تحت تأثیر باورهای دینی و تاریخی مختص خود است، نیازمند بازنگری در ابزار سنجش آن احساس می‌شود که در این پژوهش دو مسئله‌ی عمده برای ساخت پرسش‌نامه تقدیر و سرنوشت وجود

¹ Roberts² Varga³ Campbell⁴ Dignan⁵ Jennings⁶ Laws⁷ Mayo⁸ Barbaro⁹ Shankar¹⁰ Akesson¹¹ Shen¹² predetermination

دارد: اول، ساخت پرسش‌نامه‌ای برای همه‌ی گروه‌های سالم و بیمار. دوم، در نظر گرفتن ابعاد مختلف و اتخاذ رویکردی جامع و یکپارچه به پدیده تقدیر و سرنوشت. لذا پژوهش حاضر باهدف ساخت، رواسازی و اعتباریابی پرسشنامه تقدیر و سرنوشت انجام شد.

۲. روش

پژوهش حاضر، بر پایه طرح پژوهشی اکتشافی و از نوع ابزارسازی و اعتبارسنجی است تا به کشف مؤلفه‌های باورهای تقدیر و سرنوشت و محاسبه اعتبار و روایی ابزار تولیدشده بپردازد. در این راستا مشخصه‌های آماری و روان‌سنجی قدرت تشخیص گویه‌ها، تحلیل اکتشافی، روایی همگرا و واگرا و برآورد پایایی با آلفای کرونباخ استفاده گردید و در واقع در این مرحله قابلیت کاربرد ابزار ساخته‌شده برای سنجش باورهای تقدیر و سرنوشت در جامعه آماری در پژوهش حاضر، شامل کلیه دانشجویان دارای سن (۱۸-۶۰) سال حوزه و دانشگاه‌های آزاد شهر تهران در سال ۱۳۹۸ بودند. برای استفاده از تحلیل عاملی، حجم نمونه با استفاده از قاعده نسبت تعداد متغیرهای اندازه‌گیری شده (نسبت پیشنهاد شده به ازای هر گویه حدود ۵ تا ۱۰ است) محاسبه شد (فابریگار^۱ و همکاران، ۱۹۹۹). براین اساس تعداد نمونه انتخاب شده در پژوهش حاضر برابر با ۲۵۷ نفر بود. ملاک‌های ورود به پژوهش حاضر عبارت‌اند از داشتن سن بین ۱۸ الی ۶۰ سال و ملاک‌های خروج عدم پاسخگویی یا پاسخ اشتباه به بیش از یک‌سوم سؤالات است.

۲-۱. ابزارها

۲-۱-۱. **مصاحبه:** اصلی‌ترین ابزار روش جمع‌آوری اطلاعات در پژوهش کیفی است (دلاور، ۱۳۸۹) که به‌صورت مصاحبه‌ی نیمه ساختاریافته با میانگین زمان ۲۰ دقیقه با ۹ متخصص و دانشجویان حوزه و دانشگاه آزاد در مرحله‌ی اول و دوم پژوهش انجام شد.

۲-۱-۲. **پرسش‌نامه جبر و اراده‌ی آزاد:** این پرسش‌نامه توسط هاست^۲ و مارگسون^۳ (۱۹۹۴)، در ۲۸ گویه و چهار خرده مقیاس، جهت سنجش باورهای جبر و اراده آزاد، ساخته شد (پاول و مارگسون، ۱۹۹۴).

جدول ۱. اطلاعات روان‌سنجی پرسش‌نامه جبر و اراده‌ی آزاد هاست و مارگسون (۱۹۹۴)

خرده مقیاس	آلفا	انحراف استاندارد	میانگین	اجرای مجدد مقیاس بعد از ۲ ماه
سرنوشت	۰/۸۴	۰/۷۶	۲/۴۴	۰/۹۰
علم	۰/۶۱	۰/۵۲	۲/۶۰	۰/۷۹
شانس	۰/۶۳	۰/۵۴	۳/۴۳	۰/۸۳
اراده آزاد	۰/۶۸	۰/۵۱	۳/۸۴	۰/۸۰

۲-۱-۳. **پرسش‌نامه اضطراب هستی:** این پرسش‌نامه توسط مسعودی ثانی و همکاران (۱۳۹۶) ساخته شده و دارای ۲۹ گویه و چهار خرده مقیاس، جهت سنجش عوامل اضطراب هستی (مرگ، آزادی، تنهایی و معنا) است. روایی محتوایی ابزار برابر ۰/۹۵ است و روایی همگرایی ابزار در دامنه ۰/۵۵-۰/۲۸، روایی هم‌زمان ۰/۸۲-۰/۳۵ و روایی واگرایی آن ۰/۲۵-۰/۳۵ حاصل گردید. اعتبار ابزار نیز به روش آلفای کرونباخ و بازآزمایی به‌ترتیب برابر ۰/۸۳ و ۰/۸۶ است (مسعودی ثانی و همکاران، ۱۳۹۴).

۲-۱-۴. **پرسش‌نامه باورهای تقدیر و سرنوشت:** به‌عنوان ابزار اصلی پژوهش مورد استفاده قرار گرفت. این پرسش‌نامه از نوع مداد-کاغذی^۷ و عینی^۸ است که باهدف سنجش باورهای تقدیر و سرنوشت طراحی شده است. این پرسش‌نامه دارای ۴۹ گزاره و ۴ خرده مقیاس اراده آزاد، جبر، اوصاف خدا/فلسفه شر و الم و مسئولیت‌پذیری/علیت است. در این پرسش‌نامه از آزمودنی خواسته می‌شود، میزان موافقت خود با هریک از گزینه‌ها را در یک مقیاس ۶ درجه‌ای، مشخص نماید. مقیاس‌های درجه‌بندی شده عبارت‌اند از: کاملاً مخالف، تا حدود زیادی مخالف، تا حدود کمی مخالف، تا حدود زیادی موافق، تا حدود کمی موافق و کاملاً موافق. نمره آزمودنی می‌تواند بین صفر تا

¹ Fabrigar

² Free Will & Determinism Scale

³ Host

⁴ Margesson

⁵ Existential Anxiety Questionnaire

⁶ Divergent validity

⁷ Paper and pencil tests

⁸ Objective tests

۲۴۵ متغیر باشد. نمره پایین نشانگر تقدیرگرایی افراطی و نمره بالا حاکی از اختیارگرایی افراطی است. برآورد روایی و اعتبار این ابزار از اهداف اجرای این پژوهش بود.

۲-۲. شیوه اجرای پژوهش

در مرحله اول این پژوهش (مفهوم‌پردازی)، مبانی نظری و چهارچوب‌های مفهومی باورهای تقدیر و سرنوشت بررسی گردید. در این مرحله ابتدا متون نظری و مقیاس‌های موجود در ارتباط با دو باور اصلی اراده آزاد و جبر مورد مطالعه قرار گرفت و مؤلفه‌های اصلی موضوعات اراده آزاد و جبر استخراج گردید. این مؤلفه‌ها با عواملی که در مصاحبه‌ی نیمه ساختاریافته با ۹ نفر از متخصصان حیطه‌های مرتبط با تقدیر و سرنوشت (فلسفه، روان‌شناسی و مشاوره، فلسفه‌ی دین، فقه و اصول، معارف و کلام) و ۱۵ نفر از جامعه‌ی تحقیق (دانشجویان حوزه و دانشگاه آزاد) به‌دست آمد، در کنار هم قرار گرفت تا مؤلفه‌های باورهای تقدیر و سرنوشت مشخص گردد.

در مرحله‌ی دوم، مؤلفه‌های مرحله‌ی اول به پرسش‌نامه‌ای ۵۷ گویه‌ای تبدیل شد و برای تأیید روایی محتوایی و برآورد ضریب توافق به ۱۰ صاحب‌نظر علوم دینی و روان‌شناسی ارائه گردید. نتیجه‌ی آن پس از ویرایش زبان‌شناختی توسط متخصص ادبیات و زبان فارسی، بین ۵۲ نفر از اعضای جامعه‌ی هدف توزیع شد و با توجه به نظر آن‌ها، ویرایش‌هایی برای رفع مشکلات فهم‌پذیری پرسش‌نامه انجام شد و به این صورت بررسی روایی محتوایی (منطقی و صوری) محقق گردید. در مرحله‌ی سوم، در جامعه‌ی پژوهشی، پرسش‌نامه تدوین‌شده باهدف سنجش و تبیین روایی اعتبار و ساختار عاملی در نمونه اجرا شد.

۲-۳. شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها

در مراحل مختلف این پژوهش تحلیل کمی و کیفی بر روی داده‌ها انجام شد. در مرحله‌ی اول با استفاده از روش تحلیل محتوا^۱، مؤلفه‌های مناسب برای طراحی پرسش‌نامه تدوین گشت. در مرحله‌ی دوم به‌منظور برآورد روایی محتوایی^۲، از داوران خواسته شد تا ضمن اظهارنظر در رابطه با هر گویه، آن را از ۰-۵ درجه‌بندی نمایند. داده‌های حاصل، در SPSS نسخه ۲۵ وارد گردید و ضریب توافق داوران (ICC)^۳ محاسبه شد و در بخش سوم ویژگی‌های روان‌سنجی پرسش‌نامه (روایی، اعتبار و ساختار عاملی) بررسی شد. برای بررسی تحلیل عامل اکتشافی مراحل زیر اجرا شد:

۱) محاسبه ضریب همبستگی هرگونه با نمره کل یا قدرت تشخیص (سؤالاتی که همبستگی آن‌ها کمتر از ۰/۳۰ بود از تحلیل حذف شدند)؛ ۲) استفاده از آزمون کمو^۴ (KMO) جهت بررسی کفایت نمونه‌گیری و به‌منظور حصول اطمینان از حجم نمونه (مقدار آن باید برابر یا بالاتر از ۰/۶۰ باشد)؛ ۳) استفاده از آزمون کرویت بارتلت^۵ به‌منظور حصول اطمینان از اینکه همبستگی بین متغیرها برابر صفر نیست؛ ۴) استفاده از چرخش واریماکس^۶ با توجه به اینکه بهترین روش برای دستیابی به یک ساختار عاملی ساده متعامد^۷ است؛ ۵) استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی^۸ (نایینیان و همکاران، ۱۳۹۳).

۳. یافته‌ها

در این بخش ابتدا ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه‌های پژوهش ارائه و سپس مراحل استخراج مؤلفه‌ها، طراحی گویه‌ها، ارزیابی روایی و پایایی و تحلیل عاملی اکتشافی شرح داده می‌شود.

¹ Content analysis

² Content Validity

³ Inter-rater concurrence Coefficient (ICC)

⁴ Kaiser-Meyer-Olkin

⁵ Bartlett test of sphericity

⁶ Varimax rotation

⁷ Simple orthogonal factor structure

⁸ Exploratory factor analysis

جدول ۲. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی در گروه نمونه مصاحبه‌شونده در مرحله اول، دوم و سوم

سن	فراوانی	درصد	جنسیت	فراوانی	درصد	تأهل	فراوانی	درصد	مقطع تحصیلی	فراوانی	درصد
مرحله اول											
۱۸-۲۹	۱۱	۷۳/۳۳									
۳۰-۳۹	۲	۱۳/۳۳	زن	۱۳	۸۶/۶۶	مجرد	۱۲	۸۰	کارشناسی	۲	۱۳/۳۳
۴۰-۴۹	۱	۶/۶۶	مرد	۲	۱۳/۳۳	متاهل	۳	۲۰	ارشد	۱۱	۷۳/۳۳
۵۰-۶۰	۱	۶/۶۶							دکتری	۲	۱۳/۳۳
مرحله دوم											
۱۸-۲۹	۲۷	۵۱/۹۲									
۳۰-۳۹	۷	۱۳/۴۶	زن	۳۰	۵۷/۶۹	مجرد	۲۹	۵۵/۷۶	فوق‌دیپلم	۳	۵/۷۶
۴۰-۴۹	۱۲	۲۳/۰۷	مرد	۲۲	۴۲/۳۰	متاهل	۱۱	۲۱/۱۵	کارشناسی	۲۵	۴۸/۰۷
۵۰-۶۰	۶	۱۱/۵۳							ارشد	۱۱	۲۱/۱۵
									دکتری	۲	۳/۸۴
مرحله سوم											
۱۸-۲۹	۱۲۳	۵۳/۷۱									
۳۰-۳۹	۶۱	۲۶/۶۳	زن	۱۶۰	۶۹/۸۶	مجرد	۱۱۶	۶۹/۸۶	فوق‌دیپلم	۱۳	۵/۶۷
۴۰-۴۹	۲۲	۹/۶۰	مرد	۶۹	۳۰/۱۳	متاهل	۶۹	۳۰/۱۳	کارشناسی	۸۵	۳۷/۱۱
۵۰-۶۰	۶	۲/۶۲							ارشد	۵۴	۲۳/۵۸
									دکتری	۱۱	۴/۸۰

در بخش اول پژوهش، تحلیل کیفی متون نظری و تجربی، مصاحبه با متخصصان و جامعه‌ی هدف، مبنای استخراج مؤلفه‌ها و تهیه کردن گویه‌ها قرار گرفت. رویکرد اصلی در استخراج مؤلفه‌ها رویکرد فلسفی اسلامی و رویکرد وجودی بوده است که بر اساس آن دو مؤلفه‌ی اصلی اراده‌ی آزاد و جبرگرایی در قدم اول استخراج شد. در ادامه، جهت محکم‌تر شدن پایه‌های نظری در طراحی پرسش‌نامه باورهای تقدیر و سرنوشت، مقیاس‌های موجود نیز مورد مطالعه قرار گرفت و مؤلفه‌های آن استخراج گشت که نتایج آن در جدول ۳ ارائه می‌گردد.

جدول ۳. تعاریف و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده‌ی باورهای تقدیر براساس مقیاس‌های موجود

عامل	مؤلفه
اراده آزاد و به تبع آن مسئولیت	انتخاب کردن، شکل دادن به نظرات خویش (لانگل و همکاران، ۲۰۰۳)، اراده آزاد (پاول‌هاست، ۱۹۹۴)، آزادی (استروسن، ۱۹۹۰، پاول‌هاست و مرگسن، ۱۹۹۴، ۲۰۰۸). تصمیم‌گیری (لانگل و همکاران ۲۰۰۳). احساس گناه، انجام کارهایی برای خوب بودن (ویمز و همکاران ۲۰۰۴)، مسئولیت معنوی، مسئولیت شخصی (راکوز، ۲۰۰۸)
	کنترل قدرت برتر و محدودیت‌های شخصی (راکوز، ۲۰۰۸)، جبر علمی، غیرقابل‌پیش‌بینی بودن (پاول‌هاست، ۱۹۹۴)، جبر مذهبی - فلسفی، جبر روان‌شناختی (استروسن، ۱۹۹۰)، تقدیرگرایی (پاول‌هاست و مرگسن، ۱۹۹۴، ۲۰۰۸).

در مرحله‌ی دوم پژوهش، با توجه به عامل‌ها و مؤلفه‌هایی که در مرحله‌ی اول استخراج شد، پرسش‌نامه‌ای ۵۷ گویه‌ای تدوین گشت و روایی محتوایی آن بر اساس نمرات داوران مورد ارزیابی قرار گرفت. ضریب توافق داوران (ICC) برای پرسش‌نامه ۰/۷۱ بوده است. در این مرحله، سوالات ۵، ۶، ۱۲ و ۲۰ که میانگین نمرات داوران به آن‌ها پایین بود، از لیست سوالات حذف گردیدند. بدین ترتیب پرسش‌نامه پس از ویرایش توسط یک متخصص زبان و ادبیات فارسی و تکمیل مقدماتی توسط گروه نمونه ۵۲ نفری، اندکی تغییر یافت و با ۵۳ گویه آماده برای اجرا در مرحله سوم شد.

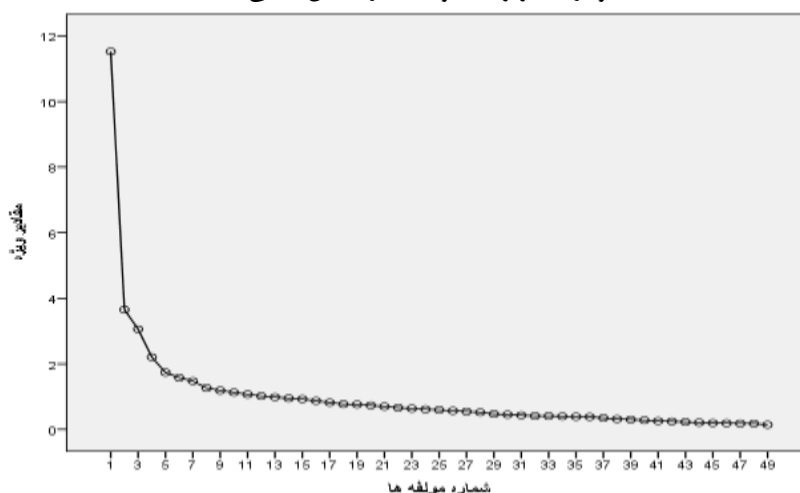
در مرحله‌ی سوم از پژوهش، در راستای تحلیل عاملی اکتشافی پرسش‌نامه تقدیرگرایی، ابتدا قدرت تشخیص گویه‌ها مورد بررسی قرار گرفت. بیشترین همبستگی $r = 0/61$ به گویه ۲۰ (هرکس هر کاری کند، نتیجه‌اش را می‌بیند) و کمترین همبستگی به گویه ۲۲ (مسئولیت انجام هر کاری بر دوش من است)، $r = 0/91$ متعلق است. در این مرحله، سوالات ۲۲، ۳۱، ۳۳ و ۵۳ همبستگی پایینی با نمره کل پرسش‌نامه داشتند و لذا از مجموعه سوالات حذف شدند.

سپس به منظور اجرای تحلیل عاملی اکتشافی، آزمون KMO برای ارزیابی کفایت نمونه‌گیری اجرا و مقدار آن ۰/۸۷ حاصل گردید که این میزان بالاتر از ملاک‌های معتبر است؛ بنابراین، حجم نمونه دارای کفایت لازم برای اجرای تحلیل عاملی است. سپس آزمون

کرویت بارتلت اجرا گردید. سطح معناداری در این آزمون کمتر از ۰/۰۱ است. این بدان معناست که ماتریس همبستگی^۱ در جامعه صفر نیست.

در ادامه، تحلیل عاملی با روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی (PCA)^۲ در مورد ۴۹ گویه باقی‌مانده انجام گرفت. به‌منظور استخراج عامل‌ها چندین بار روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی با تعداد عامل‌های متفاوت (بین ۳ تا ۵) صورت گرفت؛ اما از این مجموعه به نظر می‌رسد ساختار ۴ عاملی دارای محتوای روشن‌تر، گویه‌های هماهنگ و نیز مبتنی بر نظریه موجود بود. سپس با توجه به نتایج تحلیل عاملی، ۴ عامل اصلی شناسایی شدند و نام‌گذاری عامل‌ها با توجه به بررسی متون نظری و تجربی موجود در زمینه باورهای تقدیر و سرنوشت و همچنین موضوع سؤالات قرارگرفته بر روی عامل‌ها صورت گرفت. عامل نخست: اراده آزاد؛ عامل دوم: جبر؛ عامل سوم: اوصاف خدا/فلسفه شر و الم و درنهایت عامل چهارم: مسئولیت‌پذیری/علیت.

نمودار سنگریزه‌ای مؤلفه‌ها در تحلیل عاملی

چنانکه از نمودار سنگریزه‌ای فوق استنباط می‌شود عامل یکم دارای مقدار ویژه بالاتری نسبت به عامل‌های دیگر است و از عامل پنجم به‌تدریج شیب آن کاهش می‌یابد. جدول ۴ بارهای عاملی^۳ گویه‌ها را قبل از چرخش عامل‌ها نشان می‌دهد (گویه‌هایی که با پسوند π مشخص شده‌اند بار معنایی منفی دارند و به صورت معکوس نمره‌گذاری شده‌اند). همان‌طور که مشخص است متغیرها غالباً با بیش از یک عامل در ارتباط هستند. لذا عامل‌ها را می‌چرخانیم تا تفسیرپذیری آن‌ها افزایش یابد. برای چرخش عامل‌ها از روش واریمکس^۴ استفاده شد.

جدول ۴. بارهای عاملی گویه‌ها را قبل از چرخش عامل‌ها

شماره عامل				شماره گویه	شماره عامل				شماره گویه
۴	۳	۲	۱		۴	۳	۲	۱	
	۰۰/۴۵۹		۰/۵۷۲	۲۶		۰/۳۹۸	۰۰/۴۲۹	۰/۵۴۶	۱
	۰۰/۵۰۴		۰/۵۲۸	۲۷		۰/۴۰۸	۰۰/۳۴۶	۰/۵۳۲	۲
		۰/۴۲۲		۲۸ ⁿ		۰/۴۲۷	۰۰/۳۴۲	۰/۵۰۳	۳
		۰/۳۵۱	۰/۴۶۵	۲۹ ⁿ	۰۰/۳۱۹		۰۰/۳۲۳	۰/۵۵۲	۴
۰۰/۳۵۸		۰/۳۱۹	۰/۴۰۹	۳۰ ⁿ				۰/۳۹۵	۵
			۰/۵۹۷	۳۱	۰/۳۷۸			۰/۳۴۰	۶
۰/۳۳۵			۰/۳۷۶	۳۲				۰/۴۱۶	۷
	۰۰/۴۴۱		۰/۳۴۱	۳۳			۰/۴۱۶	۰/۳۲۵	۸ ⁿ
		۰/۴۷۹	۰/۳۷۵	۳۴ ⁿ			۰/۳۱۳	۰/۵۳۹	۹ ⁿ
	۰۰/۳۲۹		۰/۶۳۷	۳۵				۰/۵۸۱	۱۰

¹ Correlation matrix

² Principal Component Analysis

³ Factor Loads

⁴ varimax

۱۱	۰/۴۷۴	۰/۳۹۱	۲۶	۰/۵۴۶	۰/۳۹۵
۱۲	۰/۴۸۵	۰/۴۲۸	۳۷	۰/۴۵۲	۰/۳۴۸
۱۳	۰/۴۶۰		۳۸		۰/۴۹۱
۱۴	۰/۶۰۱		۳۹ ⁿ	۰/۵۳۵	
۱۵	۰/۶۳۲	۰/۳۰۵	۴۰	۰/۵۷۳	
۱۶ ⁿ	۰/۴۳۵		۴۱	۰/۵۳۸	۰/۳۱۸
۱۷ ⁿ	۰/۴۷۱		۴۲	۰/۵۶۲	
۱۸ ⁿ	۰/۵۵۲		۴۳	۰/۵۵۷	
۱۹ ⁿ	۰/۴۵۵	۰/۴۲۱	۴۴	۰/۵۶۵	
۲۰	۰/۵۳۲		۴۵ ⁿ	۰/۵۳۶	۰/۵۲۰
۲۱ ⁿ	۰/۴۷۲	۰/۴۰۴	۴۶ ⁿ	۰/۴۵۴	۰/۴۸۱
۲۲	۰/۵۷۰		۴۷ ⁿ		۰/۳۱۳
۲۳	۰/۴۹۳	۰/۳۴۱	۴۸ ⁿ	۰/۳۰۸	۰/۳۴۴
۲۴ ⁿ	۰/۴۶۸	۰/۳۶۵	۴۹ ⁿ		۰/۳۸۸
۲۵	۰/۴۸۹	۰/۴۸۹			

جدول ۵. بارهای عاملی گویه‌ها بعد از چرخش عامل‌ها به روش واریمکس

شماره عامل					شماره عامل				
شماره گویه	۱	۲	۳	۴	شماره گویه	۱	۲	۳	۴
۱	۹				۲۶	۰/۷۳۷			
۲					۲۷	۰/۷۵۲			
۳					۲۸ ⁿ	۰/۴۰۹			
۴					۲۹ ⁿ	۰/۵۷۲			
۵				۰/۴۲۲	۳۰ ⁿ	۰/۵۰۶			
۶				۰/۴۹۶	۳۱	۰/۵۵۹			
۷				۰/۴۳۱	۳۲				۰/۴۷۹
۸ ⁿ		۰/۵۴۲			۳۳	۰/۵۲۷			
۹ ⁿ		۰/۵۷۹			۳۴ ⁿ	۰/۶۲۷			
۱۰			۰/۴۰۲	۰/۴۸۳	۳۵	۰/۶۰۴			
۱۱			۰/۶۱۲		۳۶	۰/۶۰۸			
۱۲			۰/۶۱۱		۳۷				۰/۵۴۲
۱۳					۳۸				۰/۴۸۷
۱۴	۰/۴۵۹		۰/۴۸۴		۳۹ ⁿ	۰/۴۷۶			
۱۵			۰/۶۳۳		۴۰				۰/۴۸۰
۱۶ ⁿ	۰/۳۹۰	۰/۴۲۹			۴۱	۰/۴۶۳	۰/۴۱۲		
۱۷ ⁿ	۰/۳۸۶				۴۲				۰/۵۰۴
۱۸ ⁿ	۰/۵۷۸				۴۳				۰/۳۹۴
۱۹ ⁿ	۰/۳۹۵				۴۴	۰/۵۳۹			
۲۰		۰/۴۰۳			۴۵ ⁿ	۰/۷۴۴			
۲۱ ⁿ		۰/۵۶۷			۴۶ ⁿ	۰/۶۶۸			
۲۲	۰/۵۴۷				۴۷ ⁿ	۰/۴۱۰			
۲۳	۰/۵۸۹				۴۸ ⁿ	۰/۵۱۷			
۲۴ ⁿ		۰/۴۰۸			۴۹ ⁿ	۰/۵۱۱			
۲۵	۰/۶۸۵								

پس از چرخش واریماکس، تمامی ۴۹ گویه پرسش‌نامه به‌طور متمایز در چارچوب چهار عامل قرار گرفتند: عامل اول «اراده آزاد» با بارهای عاملی بین ۰.۴۵۹ تا ۰.۷۶۶ (بیشترین ۰.۷۶۶ در گویه ۹، کمترین ۰.۴۵۹ در گویه ۱۴) نشان‌دهنده انسجام گویه‌های مربوط به اختیار فردی است؛ عامل دوم «جبرگرایی» شامل گویه‌های معکوس و دیگر موارد با بارهای ۰.۳۸۶ تا ۰.۶۰۸ (بیشترین ۰.۶۰۸ در گویه ۲۶، کمترین ۰.۳۸۶ در گویه ۱۱۷) تأییدگر اندازه‌گیری صحیح باور به پیش‌تعیین‌شدگی امور است؛ عامل سوم «صفات خدا / فلسفه شر و اله» با بارهای ۰.۳۹۴ تا ۰.۶۰۴ (بیشترین ۰.۶۰۴ در گویه ۳۵، کمترین ۰.۳۹۴ در گویه ۴۳) به‌خوبی مؤلفه‌های دینی و فلسفی را می‌سنجد؛ و در نهایت عامل چهارم «مسئولیت‌پذیری / علیت» با بارهای ۰.۳۹۴ تا ۰.۷۴۴ (بیشترین ۰.۷۴۴ در گویه ۱۴۵، کمترین ۰.۳۹۴ در گویه ۴۳) مبین توانایی ابزار در سنجش ادراک فرد از نقش خود در نتایج رفتارهاست. همه گویه‌ها بار عاملی ≤ 0.30 داشته و بارهای متقاطع پایین، نشان‌دهنده وضوح و قابلیت اعتماد ساختار عاملی است.

برای روایی محتوایی، ضریب همبستگی پرسش‌نامه باورهای تقدیر و سرنوشت با زیرمقیاس مسئولیت پرسش‌نامه اضطراب هستی در بین دانشجویان حوزه برابر با ۰/۳۳ حاصل گردید و در گروه دانشجویان دانشگاه آزاد همبستگی وجود نداشت؛ و در راستای بررسی روایی واگرا، ضریب همبستگی پرسش‌نامه باورهای تقدیر و سرنوشت با پرسش‌نامه جبر و اراده آزاد به تفکیک گروه دانشجویان حوزه و دانشجویان دانشگاه آزاد به ترتیب برابر ۰/۷۰- و ۰/۵۷- به دست آمد که نشانگر همبستگی قوی در گروه اول و همبستگی متوسط در گروه دوم است. درنهایت اعتبار آزمون به روش آلفای کرونباخ برابر ۰/۹۳ محاسبه شد که بیانگر همسانی درونی مطلوب است.

در انتها روشی برای محاسبه نمره کل پرسش‌نامه ارائه گردید و با توجه به نمرات پرسش‌نامه‌های تکمیل‌شده توسط دانشجویان حوزه و دانشگاه آزاد، مبتنی بر درصد فراوانی نمرات در بازه‌های گوناگون، سه محدوده برای تفسیر نمره کل پرسش‌نامه در نظر گرفته شد (جدول ۶).

جدول ۶. تفسیر نمرات پرسش‌نامه

نمره کل پرسش‌نامه*	درصد فراوانی دانشجویان	تفسیر نمره
≤ 160 نمره کل	۲۵	کمتر بودن نمره مصاحبه‌شونده از ۱۶۰ احتمالاً حاکی از جبرگرایی مصاحبه‌شونده به میزان بیشتر از حد متوسط و نرمال جامعه، می‌باشد و هر چه نمره کمتر باشد، شدت جبرگرایی بیشتر است.
$160 < 220$ نمره کل	۶۰	چنانچه نمره مصاحبه‌شونده در این بازه قرار بگیرد، احتمالاً نشانگر اعتقاد توأمان به جبر و اختیار و دارای تشابه با عموم افراد جامعه هدف می‌باشد.
نمره کل ≥ 220	۱۵	اگر نمره مصاحبه‌شونده از بیشتر از ۲۲۰ باشد احتمالاً حاکی از این است که مصاحبه‌شونده نسبت به اکثریت جامعه هدف، تمایلات اختیارگرایانه قوی‌تری دارد و نسبت به مقوله جبر بی‌اعتنا تر می‌باشد و هر چه نمره بیشتر باشد، شدت این تمایلات بیشتر است.

برای محاسبه نمره کل پرسش‌نامه، می‌بایست نمره هر گویه از صفر (کاملاً مخالف) تا ۵ (کاملاً موافق) محاسبه گردد. همچنین سوالات ۸-۹-۱۶-۱۷-۱۸-۱۹-۲۱-۲۴-۲۸-۲۹-۳۰-۳۴-۳۹-۴۵-۴۶-۴۷-۴۸-۴۹ بار معنایی منفی دارند و نمره آن‌ها باید معکوس شود. به‌منظور محاسبه نمره، ابتدا برای ۱۸ گویه‌ای که نمره‌گذاری آن‌ها به‌صورت معکوس انجام می‌شود، مقدار معکوس‌شده بر اساس فرمول $5-X$ محاسبه گردید (به این معنا که اگر پاسخ‌دهنده به گویه‌ای نمره X داده باشد، نمره نهایی آن گویه برابر با $5-X$ خواهد بود). پس از انجام این مرحله برای کلیه گویه‌های معکوس، مقادیر تمامی گویه‌ها (معکوس و غیرمعکوس) با یکدیگر جمع شد تا نمره کل پرسش‌نامه به‌دست آید.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر، باهدف ساخت پرسش‌نامه‌ی باور به تقدیر و سرنوشت (بر اساس فلسفه‌ی اسلامی و رویکرد وجودی)، اعتباریابی و بررسی پایایی و روایی آن صورت گرفته است. طبق نتایج به‌دست آمده از تحلیل عاملی، پرسش‌نامه‌ی حاضر از ۴ عامل تشکیل شده است که این یافته‌ها منطبق بر متون نظری فلسفه‌ی اسلامی و رویکرد اگزیستانسیالیسم است. بر اساس نتایج حاصل از تحلیل محتوا و مصاحبه با متخصصان و اعضای جامعه‌ی هدف، محورهای اصلی باور به تقدیر و سرنوشت اراده‌ی آزاد، جبر، اوصاف خدا/فلسفه شر و اله،

مسئولیت‌پذیری/علیت است.

عمده‌ترین مؤلفه‌های استخراج شده در حیطه‌ی اراده‌ی آزاد عبارت‌اند از: اراده آزاد، انتخاب و عمل در بین گزینه‌های گوناگون، مسئولیت شخصی، تصمیم‌گیری و انتخاب، احساس گناه، احساس کنترل خود و مسئولیت‌پذیری. عمده‌ترین عواملی که با مفهوم جبر در ارتباط است: «عدم آزادی در عمل، از پیش تعیین شدن امور، محدودیت‌ها و موانع» می‌باشد. این مؤلفه‌ها که متناسب و همخوان با متون نظری و تجربی استخراج و تدوین شدند در بررسی‌های روان‌سنجی، روایی و پایایی مطلوبی را کسب کردند. روایی محتوای این پرسش‌نامه با استفاده از ضریب توافق بین داوران در درجه‌بندی سؤالات، مشخص گردید که $ICC = 0/71$ نشان‌دهنده‌ی توافق بالای متخصصان در نمره‌دهی به مؤلفه‌های باور به تقدیر و سرنوشت است.

با مقایسه با ابزارهای موجود جامعیت پرسش‌نامه حاضر مشخص می‌شود. برای مثال نیک‌صفت و همکاران (۱۳۹۳) پرسش‌نامه‌ی ۳۷ سؤالی «قدرت اراده» را طراحی کردند که شامل شش عامل مختلف (از جمله انگیزشی، شناختی و رفتاری) است، ولی مؤلفه‌های دینی - فلسفی صراحتاً در آن دیده نمی‌شوند. فتحی و همکاران (۱۳۹۹) نیز پرسش‌نامه ۲۴ سؤالی «تقدیرگرایی» خود را بر جامعه‌ای در یزد آزمودند که فاقد خرده‌مقیاس اوصاف خدا بود. بنابراین پرسش‌نامه حاضر با یکپارچه‌سازی مفاهیم اراده، جبر و مسئولیت و با افزودن بعد «صفات خدا/فلسفه اله»، جنبه‌های نوینی را می‌سجد که در مقیاس‌های ایرانی قبلی وجود نداشته است.

از نظر ویژگی‌های روان‌سنجی نیز نتایج حاصل حاکی از روایی و اعتبار مطلوب مقیاس است. ضریب آلفای کرونباخ کل آزمون برابر با $0/93$ به دست آمد که نشان‌دهنده همسانی درونی بسیار بالا است؛ این مقدار در مقایسه با برخی مقیاس‌های مرتبط ایرانی از جمله پرسش‌نامه مسئولیت‌پذیری اسلامی (احمدی‌آخوَرمه و همکاران، ۱۳۹۲) که آلفای آن برابر با $0/86$ گزارش کرده بود، کاملاً مناسب است. ضریب توافق بین داوران در تعیین روایی محتوایی ($ICC = 0/71$) نیز نشانگر توافق بالای متخصصان بر کاربرد صحیح گویه‌ها در پوشش مؤلفه‌های باور به تقدیر است. همبستگی منفی پرسش‌نامه «باور به تقدیر و سرنوشت» با پرسش‌نامه «جبر و اراده آزاد» (به ترتیب $-0/70$ - $I = -0/57$ در جامعه حوزه و $I =$ در دانشگاه آزاد) دلالت بر روایی واگرایی خوب ابزار دارد؛ به این معنا که هر چه فرد امتیاز بالاتری در مقیاس جبر (تقدیرگرایی) کسب کند، امتیاز کل او در مقیاس حاضر (نمایانگر گرایش به اختیارگرایی) پایین‌تر خواهد بود. این الگوی همبستگی منفی با پیش‌بینی‌های نظری نیز مطابقت دارد، چراکه به‌طور طبیعی هر چه گرایش افراد به جبرگرایی بیشتر باشد، حس مسئولیت و اختیار آن‌ها کاهش می‌یابد (صدرالدین و سپیده، ۱۳۹۳). در این حال، همبستگی مثبت و متوسط پرسش‌نامه حاضر با خرده مقیاس مسئولیت از پرسش‌نامه اضطراب هستی ($I = 0/33$) در گروه حوزوی بیانگر نوعی روایی همگرایی است؛ این امر با توجه به تعریف مسئولیت به معنای درک عواقب اجتماعی-فرهنگی یک عمل (بایمیستر و همکاران، ۲۰۱۵) معقول است، زیرا انتظار داریم در افرادی که به تقدیرگرایی افراطی معتقدند، احساس مسئولیت کمتری نسبت به افراد اختیارگرا وجود داشته باشد.

همچنین، برای بررسی روایی واگرایی پرسش‌نامه‌ی تقدیر و سرنوشت، از پرسش‌نامه جبر و اراده‌ی آزاد هاست و مارگسون (۱۹۹۴) استفاده شد. نتایج نشان داد که بین این دو ابزار همبستگی معکوس نسبتاً قوی وجود دارد که نشان‌دهنده‌ی برخورداری پرسش‌نامه‌ی تقدیر و سرنوشت از روایی واگرایی مطلوب است. درواقع، باید بین دو سازه جبرگرایی افراطی و مسئولیت‌پذیری همبستگی معکوسی مشاهده گردد (صدرالدین و سپیده، ۱۳۹۳) تا بتوان گفت مقیاس باور به تقدیر و سرنوشت به‌درستی مفهوم خود را ارزیابی می‌نماید. روایی همگرایی این پرسش‌نامه، با مقیاس مسئولیت پرسش‌نامه‌ی اضطراب هستی (مسعودی ثانی و همکاران، ۱۳۹۴) سنجیده شد و در گروه دانشجویان حوزه در سطح متوسط قابل‌قبول می‌باشد ($I = 0/33$). درواقع با توجه به پژوهش بایمیستر^۱ مسئولیت را به معنای فهم عواقب اجتماعی و فرهنگی یک عمل تعریف کرد. به عبارت دیگر، مسئولیت به این معناست که فرد معنای عمل را بفهمد و آن را در قالب علیت درک کند (آلگوت^۲ و همکاران، ۲۰۱۵). با این فرض که بین تقدیرگرایی افراطی و مسئولیت‌پذیری رابطه معکوسی وجود دارد، این زیرمقیاس برای سنجش روایی همگرا انتخاب شد.

در تدوین گویه‌های این پرسش‌نامه فرهنگ ایرانی اسلامی مدنظر قرار گرفته است و می‌توان امیدوار بود مخاطبان این پرسش‌نامه با تک تک این سؤالات ارتباط برقرار کنند و به مقصود اصلی آن پی ببرند؛ چرا که در طراحی این پرسش‌نامه ضمن تلاش جهت مطابقت با متون نظری، گویه‌ها از دل مصاحبه با افراد ۱۸-۶۰ درآمده و دغدغه‌های آنان موردتوجه قرار گرفته است. در تفسیر این پرسش‌نامه با توجه به درصد فراوانی ۱۵ و ۷۵ درصدی، نمره‌ی بالا و پایین محاسبه می‌گردد و نمره‌ی بالا در این پرسش‌نامه نشان‌دهنده‌ی اختیارگرایی افراطی و نمره‌ی پایین نشان‌دهنده‌ی جبرگرایی افراطی است.

در مورد مقوله‌ی تقدیر و سرنوشت باید توجه داشت که سازه‌ای ذهنی است که در زمان‌های مختلف، فرهنگ‌های متفاوت و در هر

¹ Baumeister

² Alquist

یک از افراد می‌تواند شکل متفاوتی به خود بگیرد (برگر^۱ و لاکمن^۲، ۲۰۱۶). در افراد خدا باور یا خدا ناباور هر کدام شکلی متفاوت دارد و با گزاره‌ها و اصطلاحات متفاوتی بروز می‌کند. تعبیرهای خدا، کائنات، شانس، بخت، اقبال از رایج‌ترین این تعبیرات هستند (هود جونپور، هیل و اسپیلکا، ۲۰۰۹). این باور می‌تواند حتی به نسبت دادن سرنوشت به سیاست، دولت، ویژگی‌های اجتماعی یا شرایط زیست‌محیطی فرد نیز اطلاق شود و در همه این حالات باز هم نوعی تقدیرگرایی محسوب می‌شود. یکی از عوامل مهم، شکل و میزان باور به تقدیر و سرنوشت دین است. مطالعات نشان داده‌اند که در اکثر جوامع، تقدیرگرایی در بین مسلمانان بیشتر از همزیستان مسیحی آن‌ها وجود دارد (آسودو^۳، ۲۰۰۸). تقدیرگرایی مذهبی و تأثیر آن در رفتارهای سلامت نیز مورد بررسی قرار گرفته که البته ارتباط معناداری در این خصوص یافت نشد (فرانکلین^۴ و همکاران، ۲۰۰۷). درواقع اگرچه تقدیرگرایی نمودهای متفاوتی دارد اما ریشه‌ی آن را می‌توان به چهار عامل اراده آزاد، جبر، اوصاف خدا/فلسفه شر و الم و مسئولیت‌پذیری/علیت نسبت داد که بر اساس آن تقدیرگرایی مفهوم‌پردازی شده و ویژگی‌های آن را به‌عنوان سازه‌ای روان‌شناختی به شکل عینی‌تری مشخص می‌گردد.

تمامی تحلیل‌های به کار گرفته شده به منظور بررسی روایی و اعتبار آزمون تدوین شده، حاکی از آن است که تلاش‌های به کار گرفته شده به منظور ساخت پرسش‌نامه باورهای تقدیر و سرنوشت افق جدیدی را در پیش روی روان‌شناسان، درمانگران و پژوهشگران قرار داده است. از آنجاکه در تدوین گویه‌ها فرهنگ ایرانی اسلامی مدنظر قرار گرفته و مشکلات ترجمه و هنجار کردن آزمون به آن ضمیمه نشده است، می‌توان امیدوار بود مخاطبان این پرسش‌نامه با تک‌تک این سؤالات ارتباط برقرار کنند و به مقصود اصلی آن پی ببرند؛ چراکه در طراحی این پرسش‌نامه ضمن تلاش جهت مطابقت با متون نظری، گویه‌ها از مصاحبه با افراد ۱۸-۶۰ سال درآمد و دغدغه‌های آنان مورد توجه قرار گرفته است.

افزون بر این، پرسش‌نامه حاضر با مدت زمان اجرای کوتاه (حدود ده دقیقه)، قابلیت اجرای هم به‌صورت انفرادی و هم گروهی را داراست و تحلیل نتایج آن نیز به‌سادگی انجام می‌پذیرد - ویژگی‌هایی که یک ابزار استاندارد را متمایز می‌سازند (کرمی، ۱۳۸۷). با توجه به این مزایا، به نظر می‌رسد این پرسش‌نامه بتواند ابزار مناسبی برای سنجش باورهای تقدیر و سرنوشت باشد. نکته حائز اهمیت آنکه در بررسی متون علمی داخلی و خارجی، ابزاری که به‌طور خاص به سنجش این باورها با تأکید بر مفاهیم اسلامی پی‌دازد، یافت نشد. بنابراین، این ابزار می‌تواند گامی مهم در پر کردن این خلأ پژوهشی باشد. به‌علاوه، به نظر می‌رسد این پرسش‌نامه پتانسیل آن را دارد که زمینه‌ساز پژوهش‌های ارزشمند آینده گردد و همچنین ابزاری کاربردی در اختیار درمانگران قرار دهد تا باورهای مخرب مراجعان را با دقت بیشتری شناسایی و ارزیابی کنند.

۴-۱. محدودیت‌ها و پیشنهادات پژوهش

این پژوهش با دشواری‌ها و محدودیت‌هایی همراه بوده است که باید به دقت مورد توجه قرار گیرند. نخستین چالش، وجود سوگیری‌های احتمالی در ابزارهای خودگزارش‌دهی است که می‌تواند بر نتایج تأثیر بگذارد. همچنین در تعمیم یافته‌ها به سایر گروه‌ها باید احتیاط لازم را به کار برد، چرا که نمونه‌گیری محدود به دانشجویان بوده و شامل افرادی که هرگز در مراکز آموزشی عالی ثبت‌نام نکرده‌اند نمی‌شود. این محدودیت در مورد گروه‌های سنی خارج از بازه ۱۸ تا ۶۰ سال، ساکنان شهرها و مناطق جغرافیایی غیر از تهران، افراد با گرایش‌های غیرمذهبی یا دارای پیشینه‌های فرهنگی و اجتماعی متفاوت، و همچنین بیماران یا گروه‌های بالینی با شرایط پزشکی خاص نیز صادق است. از دیگر محدودیت‌های مهم، تنوع گسترده شاخص‌های دینی و فرهنگی مؤثر بر نتایج است که شامل موارد متعددی می‌شود: تفاوت در میزان و نوع انجام عبادات روزانه مانند نماز و روزه، میزان مشارکت در مراسم آیینی، نوع و سطح اعتقاد به آموزه‌های دینی از جمله معاد، قضا و قدر و تجرد روح، نگرش نسبت به نهادهای دینی مانند ولایت فقیه، مرجعیت دینی و نقش روحانیت، میزان مراجعه به تفسیرهای ماورایی مانند اعتقاد به تأثیر خدا، کائنات، شانس یا بخت و اقبال در زندگی، و همچنین شاخص‌های رفتار اخلاقی مبتنی بر موازین دینی مانند پایبندی به صداقت، احسان و مسئولیت‌پذیری. علاوه بر این، نسبی بودن مفهوم تقدیر و سرنوشت از دیدگاه افراد مختلف، و نیز مشکلات اجرایی در محیط‌های حوزوی و دانشگاهی و عدم همکاری کافی برخی از نمونه‌ها، از دیگر چالش‌های پیش‌روی این پژوهش بوده است. برای توسعه و تکمیل این تحقیق، پیشنهاد می‌شود پرسش‌نامه طراحی شده در جمعیت‌های دیگر نیز مورد استفاده قرار گیرد، به ویژه افرادی که در اثر رویدادهای زندگی دچار تحول معنایی شده‌اند، مانند کسانی که تجربه طلاق داشته یا عزیزی را از دست داده‌اند.

¹ Berger

² Luckmann

³ Acevedo

⁴ Franklin

همچنین تکرار این پژوهش با روش کیفی و استخراج عوامل مؤثر از طریق مصاحبه‌های عمیق با اعضای جامعه هدف می‌تواند بسیار مفید باشد. استفاده از سؤالات موقعیتی در طراحی پرسش‌نامه‌های آینده نیز پیشنهاد می‌شود.

برای طراحی مقیاس‌های سنجش مفاهیم اعتقادی کلان، بهتر است از موضوعات عینی‌تر و قابل‌سنجش‌تری استفاده شود، یا این مفاهیم به زیرمجموعه‌های کوچک‌تر و دقیق‌تری تقسیم گردند. با توجه به کمبود پیشینه پژوهشی در زمینه تلفیق روان‌سنجی و علوم دینی، همکاری و همفکری میان اساتید حوزه‌های علوم دینی و متخصصان رشته روان‌سنجی می‌تواند راهگشای بسیاری از مشکلات این حوزه باشد و زمینه را برای انجام پژوهش‌های دقیق‌تر و جامع‌تر فراهم آورد.

۵. تعارض منافع

نویسندگان این مقاله تأکید می‌کنند که هیچ‌گونه تعارض منافع مالی یا غیرمالی در ارتباط با این پژوهش وجود ندارد.

۶. منابع مالی

این پژوهش بدون دریافت هرگونه حمایت مالی از سازمان‌ها یا نهادهای دولتی و خصوصی انجام شده است. تمامی هزینه‌های مرتبط با این تحقیق توسط نویسندگان تأمین شده است.

۷. دسترسی به مواد و داده‌ها

داده‌های خام و مواد مورد استفاده در این پژوهش، در صورت درخواست، از طریق تماس با نویسنده مسئول در دسترس محققان دیگر قرار خواهد گرفت. این دسترسی با رعایت قوانین محرمانگی و حفظ حقوق مشارکت‌کنندگان امکان‌پذیر است.

۸. تأییدیه اخلاقی و رضایت مشارکت‌کنندگان

پروتکل این پژوهش توسط کمیته اخلاق پژوهش‌های علمی دانشگاه علوم توان‌بخشی و سلامت اجتماعی تأیید شده است. تمامی مشارکت‌کنندگان به‌طور کامل در مورد اهداف، روش‌ها و خطرات احتمالی پژوهش آگاه شدند و رضایت کتبی خود را برای شرکت در پژوهش ارائه کردند. همچنین در این پژوهش تمام اصول اخلاقی رعایت شده است. هدف از پژوهش و مراحل اجرای آن به شرکت‌کنندگان اطلاع داده شد. همچنین به آنها در مورد محرمانه بودن اطلاعاتشان اطمینان داده شد و هر زمان که مایل بودند، می‌توانستند از مطالعه خارج شوند و در صورت تمایل، نتایج پژوهش در اختیار آنها قرار می‌گرفت. رضایت‌نامه کتبی از آزمودنی‌ها اخذ شده است. اصول کنوانسیون هلسینکی نیز رعایت شده است.

۹. رضایت برای انتشار

تمام مشارکت‌کنندگان در این پژوهش، رضایت خود را برای انتشار نتایج تحقیق، بدون افشای هویت شخصی، اعلام کرده‌اند. هیچ اطلاعات شناسایی‌کننده‌ای در این مقاله منتشر نشده است.

۱۰. سپاسگزاری

پژوهش حاضر برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد در رشته روان‌شناسی عمومی است. پژوهشگران بدین وسیله مراتب تشکر و قدردانی خود را از مدیران و کارمندان مراکز توان‌بخشی اسماء، فریحا، دوم آوریل، تهران اوتیسم، کلینیک نویان و مدارس کودکان استثنائی امام جعفر صادق (ع)، بشارت، تراب و آئین مهرورزی، خانم دکتر پروین جعفری و خانم نساء درویشی، آقای دکتر ابوالقاسم عیسی مراد، آقای دکتر علی عسگری و تمامی عزیزان شرکت‌کننده در پژوهش ابراز می‌دارند.

References

- Acevedo, G. A. (2008). Islamic Fatalism and the Clash of Civilizations: An Appraisal of a Contentious and Dubious Theory. *Social Forces*, 86(4), 1711-1752. doi:10.1353/sof.0.0033
- Ahmadi Akhormeh Mohammad, S. S., Refahi Jhaleh, & Shamshiri Babak (2013). Construction and validity of the multidimensional responsibility questionnaire on the recognition of Islamic texts. *Quarterly Journal of Psychological Methods and Models*, 4(13), 99-111. [Persian]
- Akesson, J., Ashworth-Hayes, S., Hahn, R., Metcalfe, R., & Rasooly, I. (2022). Fatalism, beliefs, and behaviors during the COVID-19 pandemic. *Journal of Risk and Uncertainty*, 64(2), 147-190. doi:10.1007/s11166-022-09375-y

- Alquist, J. L., Ainsworth, S. E., Baumeister, R. F., Daly, M., & Stillman, T. F. (2015). The Making of Might-Have-Beens: Effects of Free Will Belief on Counterfactual Thinking. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 41(2), 268-283. doi:10.1177/0146167214563673
- Berger, P., & Luckmann, T. (2016). The social construction of reality. In *Social theory re-wired* (pp. 110-122): Routledge.
- Campbell, C. (2000). Coping with HIV/AIDS in Durban's commercial sex industry. *AIDS Care*, 12(3), 343-356.
- Chavez, L. R., Hubbell, F. A., Mishra, S. I., & Valdez, R. B. (1997). The influence of fatalism on self-reported use of Papanicolaou smears. *Am J Prev Med*, 13(6), 418-424 .
- Cohen, D., & Nisbett, R. E. (1998). Are There Differences in Fatalism Between Rural Southerners and Midwesterners?1. *Journal of Applied Social Psychology*, 28(23), 2181-2195. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1998.tb01366.x>
- Davtalab, M., Tabar, H. A. & Nasri, A. (2006). *Existential Psychoanalysis from Sartre's Perspective*. (Master's Thesis). Allameh Tabatabaie University, Tehran. [Persian]
- Delavar, A. (2010). *Research Method in Psychology and Educational Sciences*. Tehran, Editorial Publishing. Persian. [Persian]
- Diane, Z., & David, H. (2001). Existential issues in heart center therapies; a development of approach. *Journal of Heart Center Therapies*, 4(1), 3-55 .
- Dignan, M., Michielutte, R., Sharp, P., Bahnson, J., Young, L., & Beal, P. (1990). The role of focus groups in health education for cervical cancer among minority women. *J Community Health*, 15(6), 369-375. doi:10.1007/bf01324299
- Egede, L. E., & Bonadonna, R. J. (2003). Diabetes self-management in African Americans: an exploration of the role of fatalism. *Diabetes Educ*, 29(1), 105-115. doi:10.1177/014572170302900115
- Fabrigar, L., Wegener, D., MacCallum, R., & Strahan, E. (1999). Evaluating the Use of Exploratory Factor Analysis in Psychological Research. *Psychological Methods*, 4, 272. doi:10.1037/1082-989X.4.3.272
- Franklin, M. D., Schlundt, D. G., McClellan, L. H., Kinebrew, T., Sheats, J., Belue, R., . . . Hargreaves, M. (2007). Religious fatalism and its association with health behaviors and outcomes. *American journal of health behavior*, 31(6), 563-572 .
- Ghadrdan Qara-Malaki, M. H. (2008). *A Third Look at Determinism and Freedom*. Second Edition, Tehran, Research Institute of Islamic Culture and Thought. [Persian].
- Hood Jr, R. W., Hill, P. C., & Spilka, B. (2009). *The psychology of religion: An empirical approach*: Guilford Press.
- Jennings, K. M. (1997). Getting a Pap smear: focus group responses of African American and Latina women. *Oncol Nurs Forum*, 24(5), 827-835 .
- Karim, Q. A., Karim, S. S., Soldan, K., & Zondi, M. (1995). Reducing the risk of HIV infection among South African sex workers: socioeconomic and gender barriers. *American journal of public health*, 85(11), 1521-1525.
- Laws, M. B., & Mayo, S. J. (1998). The Latina Breast Cancer Control Study, year one: factors predicting screening mammography utilization by urban Latina women in Massachusetts. *J Community Health*, 23(4), 251-267. doi:10.1023/a:1018776704683.
- Masoudi-Sani, R., Bahmani, B., Asghari, A. (2015). Construction, validation and validation of existential anxiety questionnaire. Master's thesis, Counseling Department, University of Welfare and Rehabilitation Sciences. [Persian]
- May, R. (1999). *Freedom and destiny*. WW Norton & Company.
- Mier-Chairez, J. (2020). Fatalism as a cultural influence on correlates of anxiety and worry in Latino/a adolescents .
- Naeinian, M. R., Nikazin, A., Shajari, M. R. (2015). *Factor structure, validity and reliability of the General Health Questionnaire in Iranian adolescents*, Bi-Quarterly Journal of Clinical Psychology and Personality, Year 21, No. 10, pp. 152-172. [Persian]

- Niksefat, E., Zare, H., Farzad, V., Alipour, A., & Ghobari, B. (2014). Preparation and Factor Analysis of Iranian form of Test Will Power. *Psychological Models and Methods*, 5(17), 1-19. Retrieved from https://jpmm.marvdasht.iau.ir/article_756_3929bc6e62be5693920fd7a5ae1dd28a.pdf. [Persian]
- Paulhus, D., & Margesson, A. (1994). Free will and scientific determinism (FAD-4) scale. *Unpublished instrument, University of British Columbia, Vancouver, BC, Canada*.
- Powe, B. D. (1995). Cancer fatalism among elderly Caucasians and African Americans. *Oncology Nursing Forum*, 22, 1355-1359.
- Powe, B. D., & Finnie, R. (2003). Cancer fatalism: the state of the science. *Cancer Nurs*, 26(6), 454-465; quiz 466-457. doi:10.1097/00002820-200312000-00005
- Powe, B. D., & Johnson, A. (1995). Fatalism as a barrier to cancer screening among African-Americans: Philosophical perspectives. *J Relig Health*, 34(2), 119-126. doi:10.1007/bf02248767
- Roberts, R. E., Roberts, C. R., & Chen, Y. R. (1998). Suicidal thinking among adolescents with a history of attempted suicide. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 37(12), 1294-1300. doi:10.1097/00004583-199812000-00013
- Rollo, m. (1972). *Power and innocence: A search for a source of violence*. new york: w.w. Norton & co.,inc.
- Scheier, M. F., & Bridges, M. W. (1995). Person variables and health: personality predispositions and acute psychological states as shared determinants for disease. *Psychosom Med*, 57(3), 255-268. doi:10.1097/00006842-199505000-00007.
- Shahid, F., Beshai, S., & Del Rosario, N. (2020). Fatalism and Depressive Symptoms: Active and Passive Forms of Fatalism Differentially Predict Depression. *Journal of Religion and Health*, 59(6)3211-3226. doi:10.1007/s10943-020-01024-5
- Shankar, S., Selvin, E., & Alberg, A. J. (2002). Perceptions of cancer in an African-American community: a focus group report. *Ethn Dis*, 12(2), 276-283.
- Shariati, Sadruddin; Ensafi Mehrabani, Sepideh (2014). Research Journal of Quranic Studies, Volume 5, Number 17, Pages 7-29. [Persian]
- Shen, L., Condit, C. M., & Wright, L. (2009). The psychometric property and validation of a fatalism scale. *Psychol Health*, 24(5), 597-613. doi:10.1080/08870440801902535
- Straughan, P. T., & Seow, A. (1998). Fatalism Reconceptualized: A Concept to Predict Health Screening Behavior. *Journal of Gender, Culture and Health*, 3(2), 85-100. doi:10.1023/A:1023278230797
- Varga, C. A. (2001). Coping with HIV/AIDS in Durban's commercial sex industry. *AIDS Care*, 13(3), 351-365. doi:10.1080/09540120120044008.

پیوست
پرسشنامه باورهای تقدیر و سرنوشت
"اطلاعات دموگرافیک"

جنسیت: _____ سن: _____ میزان تحصیلات: _____
رشته تحصیلی: _____ وضعیت تأهل: _____ شماره تماس اختیاری: _____

شماره	سؤالات	کاملاً مخالف	تا حدود زیادی مخالف	تا حدود کمی مخالف	تا حدود کمی موافق	تا حدود زیادی موافق	کاملاً موافق
۱	هیچ کار خداوند بی‌حکمت نیست.						
۲	من به عدالت خداوند شک ندارم.						
۳	خداوند خیرخواه همه موجودات است.						
۴	خداوند در همه حال دعای بنده‌اش را می‌شنود و او را اجابت می‌کند.						
۵	هیچ رخدادی در جهان، اتفاقی و تصادفی نیست.						
۶	حوادث جهان، زنجیره‌وار به هم مرتبط هستند.						
۷	رخدادهای این جهان، از فلسفه و نظام خاصی پیروی می‌کند.						
۸	اغلب به خاطر اشتباهات دیگران عذاب می‌شویم.						
۹	ما مجبور به تحمل رنجی هستیم که خیری به همراه ندارد.						
۱۰	چهبسا اتفاقی را بد می‌دانیم درحالی‌که، خیر فراوانی با خود به همراه می‌آورد.						
۱۱	سختی‌ها به پاک شدن انسان کمک می‌کنند.						
۱۲	هرکه در این بزم مقرب‌تر است جام بلا بیشترش می‌دهند.						
۱۳	رنجی که تو را نکشد، قوی‌ترت می‌کند.						
۱۴	سختی‌های زندگی فرصتی برای رشد و بلوغ انسان است.						
۱۵	همراه هر سختی آسانی است.						
۱۶	اینکه انسان‌های بی‌گناه درگیر جنگ و فقر و بیماری می‌شوند، با عدالت خداوند سازگار نیست.						
۱۷	ارتباطی بین تلاش و نتیجه کار وجود ندارد.						
۱۸	هرگز نتیجه تلاش‌هایم را ندیدم.						
۱۹	من به پاداش و عقاب هیچ اعتقادی ندارم.						
۲۰	هرکس هرکاری کند، نتیجه‌اش را می‌بیند.						
۲۱	چه تلاش کنم چه نه، زندگی روال خود را در پیش خواهد گرفت.						
۲۲	من نتیجه انتخاب‌هایم هستم.						
۲۳	در هر شرایطی امکان انتخاب و تصمیم‌گیری وجود دارد.						
۲۴	شرایط، امکان تصمیم‌گیری را از من گرفته است.						
۲۵	تا خودم نخواهم، هیچ‌کس نمی‌تواند شرایط من را تغییر دهد.						
۲۶	درنهایت، من هستم که انتخاب می‌کنم.						
۲۷	اراده من بر شرایط غالب است.						
۲۸	زندگی از پیش تعیین‌شده است.						
۲۹	وقتی هیچ‌چیز در اختیار تو نیست، تلاش بی‌فایده است.						
۳۰	محدودیت‌ها بر قدرت انتخاب ما غلبه دارند.						
۳۱	انسان‌ها قادر به تغییر موقعیت خود هستند.						
۳۲	وقتی خطایی از من سر می‌زند، احساس عذاب وجدان می‌کنم.						
۳۳	انسان قدرت تغییر قوانین را دارد.						
۳۴	بین انسان و موجودات زنده دیگر، به لحاظ توان تغییر موقعیت‌ها، تفاوتی وجود ندارد.						
۳۵	انسان قدرت تغییر شرایطش را دارد.						
۳۶	خواست و اراده ما در اتفاقات مؤثر است.						
۳۷	اینکه خداوند از همه‌چیز باخبر است، معایر اختیار ما نیست.						
۳۸	زندگی معنایی نخواهد داشت اگر به همه‌چیز مجبور باشیم.						
۳۹	مجبور به زندگی در دنیایی غیرقابل تغییر هستیم.						
۴۰	اگرچه برخی مسائل در کنترل ما نیست ولی امکان انتخاب در محدوده آن شرایط به ما داده شده است.						
۴۱	انسان‌ها بر تصمیماتی که می‌گیرند کنترل کامل دارند.						
۴۲	انسان‌ها باید مسئولیت انتخاب‌های نادرستشان را بپذیرند.						

۴۳	انسان به‌طور فعال عملش را انتخاب می‌کند و مسئول عواقب عملش است.					
۴۴	من اراده آزاد دارم حتی زمانی که تصمیماتم توسط موانع بیرونی محدود شده باشد.					
۴۵	انتخاب‌های من توسط خدا تحمیل شده است.					
۴۶	تصمیمات من توسط نقشه خدا برای زندگی‌ام، محدود شده است.					
۴۷	کودک خردسال، فرد مجنون و فرد عادی همه به یک اندازه مسئول اعمال خود هستند.					
۴۸	بین حیوانات و انسان‌ها در مسئولیتشان در قبال اعمال و رفتارشان تفاوتی وجود ندارد.					
۴۹	ما نباید انسان‌ها را تنبیه کنیم چون هیچ یک از تصمیماتشان، تحت کنترلشان نیست.					